

למען תספר – רמזי טעם

מאת שלום המאירי

מצות הספור

התורה מלמדת בתחילת פרשת בא (שמות י', ב) על מטרת מכות מצרים: "וּלְמַעַן תִּסְפָּר בְּאָזְנֵי בְנֶךָ וּבִן בְּנֶךָ אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלָתִי בְּמִצְרַיִם וְאֶת אֶתְנִי אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בָם וַיִּדְעֻם כִּי אֲנִי יְיָ" (שמות י', ב).

ואכן בתחילת התשובה לשאלות הבן בהגדה של פסח אומרים: "עבדים היינו לפרעה במצרים, ויוציאנו ידוד אלהינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה ואלו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משעובדים היינו לפרעה במצרים".

מדוע יש להזכיר את הבנים ובני הבנים, ולא מספיק לומר שאילו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים, הרי אנו משעובדים היינו לפרעה?

השיב רבי מרדכי בהגרש"ז אויערבך, שהכונה לבנים ובני הבנים השומעים מהאב את סיפור יציאת מצרים, כפי שנאמר בפסוק כאן, "וּלְמַעַן תִּסְפָּר בְּאָזְנֵי בְנֶךָ וּבִן בְּנֶךָ" (שמות י', ב).

ונרמז בטעמים: וּלְמַעַן תִּסְפָּר בְּאָזְנֵי בְנֶךָ (קדמא ואזלא) וּבִן-בְּנֶךָ (רביעי), צורת הטעמים קדמא ואזלא, זה מול זה. רמז לדרך שאלה ותשובה. במצות סיפור יציאת מצרים בליל הסדר, יש להקדים ולשאל, ואז יענה האב (אזלא) באופן המתאים לכל אחד מארבעת הבנים.

שלום המאירי

למי יש לספור?

כנגד ארבעה בנים דברה תורה.

הסדר שלהם בהגדה מלמד¹ שהעם-ארצות היא הגרועה מכל. הרשע אינו הגרוע מכולם. הוא למד תורה וקיים מצוות, אך הרהורי עבירה הפכו אותו לרשע. אם יחזור הרי הוא יודע. הגרוע הוא זה שאינו יודע לשאול. יודע שיש ליל הסדר, אך הוא עם הארץ, תינוק שנשבה.

אך יש בימינו גם בן חמישי², לא רק שאינו יודע לשאול, אך אינו יודע כלל מהסדר. אינו יושב כלל בשולחן³.

¹ ע"פ רבי מנחם מנדל שניאורסון, הרבי מליובאביטש. שיחות קודש תשיז, עמ' רצא.

² ע"פ הרבי מליובאביטש.

³ ראה מה שאמר רבי יעקב גלינסקי (להגיד-חומש המגידים, דברים, ואתחנן עמ' 41): "כנגד ארבעה בנים דברה תורה זה היה פעם אחד חכם אחד רשע תם ושאינו יודע לשאול אלו ארבעה שהתורה דיברה איתם צעקה עליהם או דיברה בחיבה אבל דיברה. כיום יש כבר בן חמישי שאיתו אין שום שיח ושיג אין עם מי ועל מה לדבר. פעם שאלו אותי: זוהי כי ישאלך בן, נשאלת השאלה הנה כידוע

אפשר לראות רמז לבן החמישי בדברי **רבי ישראל מריז'ין** המבאר⁴ את בקשת רחל אמנו, בלידת יוסף "יוסף ה' לי בן אחר". "העבודה מהצדיק שנקרא בן להקב"ה, שיעשה גם איש הפשוט חביב לפני הש"י כבן, וזהו יוסף ד' לי בן אחר, פי' לעשות גם האחר ג"כ כבן".

כלומר רחל מבקשת שה"אחר" יהיה כבן... וזהו הבן החמישי בהגדה - גם יהודי הנראה כ'אחר', כלא שייר, הואיל והוא יהודי, הריהו בן ככל הבנים, ומקומו ליד שולחן הסדר באחדות עם ארבעת הבנים שהוזכרו בהגדה.

אופן הספור⁵

הרמב"ם (יד החזקה הלכות חמץ ומצה ז, ג) מפרט שלש פעולות שיש לעשות בליל הסדר, כדי שיראו הבנים וישאלו:

"וצריך לעשות שינוי בלילה הזה כדי שיראו הבנים וישאלו ויאמרו מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות עד ששייב להם ויאמר להם כך וכך אירע וכך היה. וכיצד משנה? **מחלק להם קליות ואגוזים ועוקרים השולחן מלפניהם קודם שיאכלו וחוטפין מצה זה מיד זה** וכיוצא בדברים האלו..."

רבי יצחק זאב דיסקין מציע,⁶ ששלש הפעולות נרמזו בטעמי הפסוק (שמות י, ב), שבו הציווי לספר בניסי יציאת מצרים:

וְלִמְעַן (פזר) תִּסְפָּר (תלישא קטנה) בְּאֶזְנֵי בִנְךָ (קדמא ואזלא) וְכֵן בִּנְךָ אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלָתִי בְּמִצְרַיִם וְאֶת אֶתְנִי אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בָּם וַיִּדְעֶתָם כִּי אֲנִי יְדֹדִי:

וְלִמְעַן בטעם פזר, לרמז לחילוק ופיזור קליות ואגוזים.

תִּסְפָּר בטעם תלישא, לרמז שחוטפין ותולשין המצה זה מיד זה.

בְּאֶזְנֵי בִנְךָ בטעם קדמא ואזלא, לרמז שקודם האכילה כבר מוליכין ועוקרין השולחן מלפניהם.

וכל השינויים נעשים כדי שיראו הבנים וישאלו, והיינו וְלִמְעַן תִּסְפָּר בְּאֶזְנֵי בִנְךָ וְכֵן בִּנְךָ וגו'.

המשך הדורות

¹ והיה' הוא לשון שמחה, וכי שמחה היא לבשר לבני ישראל שיהיה להם בן רשע שישאל מה העבודה הזאת לכם? אך כיום כאשר הגענו ואנו רואים את דור הרחוב התשובה היא פשוטה כביכול שיהיה חכם תם או רשע אבל לפחות שואל מתעניין מתריס מקניט. אך היום יותר גרוע כמו שאמר לי פעם סוחר מפורסם יש לי קונים טובים סוחרים לא קלים גם קונים קשים שלא משלמים בזמן צ'קים שחוזרים קונים נודניקים וכו' **אבל הקונה הגרוע ביותר זה ההוא שלא בא כלל לקנות**.

⁴ **עירין קדישין תליתאה**, רבי ישראל פרידמן, מיעלעץ תרעד, עמ' 6. (עורך רבי אליהו מרדכי לויפבאהן).

⁵ ראה לעיל בענין שאלה ותשובה.

⁶ **זבחי צדק** (על התורה), רבי יצחק זאב דיסקין, ירושלים תש"ס, עמ' קט.

חשיבות הבנים ביציאת מצרים נאמרת לפרעה במפורש (שמות י, ט): "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּנֵעָרֵינוּ וּבְזִקְנֵינוּ נִלְךָ **בְּבָרְכֵינוּ**

וּבְבָנוֹתֵינוּ (קדמא ואזלא) בְּצִאֲנָנוּ וּבְבִקְרָנוּ נִלְךָ כִּי חָג יָדוֹד לָנוּ, טעם **קדמא ואזלא** מדגיש שאע"פ שהקטנים אינם

חייבים במצוות, הם **יקדימו וילכו** בראש, שהרי הם העתיד וההמשך של העם.⁷

חיבור לאברהם אבינו

חינוך הבנים לידיעת מעשי ה' ודרך ה', הוא המורשה שהנחיל אברהם אבינו לזרעו, ובזכותה נקרא (ישעיה מא, ח): "אֲבָרְכֶם אֱהָבִי".

כך מבואר בפרשת וירא (בראשית יח, יט): "כִּי יִדְעֲתִיו לְמַעַן אֲשֶׁר יֵצֵא אֶת בְּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דְרָכַי יָדוֹד לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט".

רש"י מבאר: "כי ידעתי - לשון חיבה".

הקב"ה אוהב את אברהם על שמחנך את בניו ואת ביתו אחריו להמשיך את דבקותו בדרך ד'.

וכך לדורות, כמבואר בהגדה של פסח, כנגד ארבעה בנים דברה תורה. ובדור האחרון, גם כנגד "הבן החמישי", שמנותק מכל ידע יהודי ואינו מגיע כלל לשלחן ה"סדר".

ונרמז בטעמים: **כִּי יִדְעֲתִיו לְמַעַן** (מנח רביעי תלישא קטנה), מחנך את ארבעת הבנים, ואף את הבן החמישי,

התלוש, **אֲשֶׁר יֵצֵא קדמא ואזלא-הבנים ממשיכים ללכת (אזלא)** בבחינת "לכו בנים שמעו לי" ⁸ בדרך האב הקודם

(קדמא).

האובדים והנידחים

נאמר בנביא (ישעיה כז, יג): "וּבָאוּ הָאֲבָדִים בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר וְהַנִּדְחִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהַשְׁתַּחֲוּוֹת לִידוֹד בְּהַר הַקָּדָשׁ בִּירוּשָׁלַם".

בפסוק רמזות שתי סיבות הגורמות לאדם לחטוא: אֲשׁוּר - עוֹשֵׁר, נהנתנות, ומִצְרַיִם – מִצֵּר וגבול, הגבלה וצמצום.⁹

⁷ והסביר **תפארת יהונתן**, רבי יונתן אייבשיץ: "כי חג לה' לנו. רצונו בזה שהוא חג להכיר יחוד ה' ותורתו ולזה צריכין כולם לילך אפילו הטף כמו במצות הקהל שאז היה המלך מפרסם תורתו והיה אפילו הטף חייב לבא כן יהיה זה כמו חג ה' בהקהל כי זה יהיה לנו לפרסם אלקותו ותורתו וא"כ צריכים כולם להיות במעמדו".

⁸ לכו בנים שמעו לי יראת ה' אלמדכם (תהלים לד יב). בפתח ישיבת "חכמי לובלין" חרט הגאון רבי מאיר שפירא מלובלין זצ"ל את הפסוק: "לכו בנים שמעו לי" ומשנשאל מדוע בחר דווקא בפסוק זה? הרי כל מקום מוסד, ישיבה וכדו' מבקש שיבואו לפקוד אותו ולא שילכו ממנו, לכאורה היה צריך לחרוט על פתח הישיבה: בואו בנים, שמעו לי? השיב הרב מלובלין: אינני מסתפק במה שתלמידי לומדים יראת ה' ביושבם בהיכל הישיבה! אני מבקש מהם גם כאשר ילכו ויתפזרו בתפוצות ישראל - "שמעו לי" תשמעו את אשר למדתם ותחקקו זאת על ליבכם, שיהיה ניכר עליכם יראת ה' שלמדתם בישיבה, וכך כשבא תלמיד להיבחן על מסכת שלמד, שאל אותו הרב מלובלין: "העיקר מה לימדה המסכת אותך"? (פירוש זה "לכו בנים" נמצא ב**פלא יועץ** ערך שמיעה בשם הקדמונים, וכן הובא בספר **קול מבשר** ח"ב עמוד רמ"ב בקטע הראשון מהרבי ר' בונם מפשיסחא ובייטב פנים א', רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים לשבת תשובה סוף סי' מ"א בשם רבי שמעלקי מניקלשבורג וכן בספר **כתב סופר**, רבי אברהם שמואל בנימין סופר (בן החת"ם סופר) בראשית יח, יט).

⁹ ראה עוד **תורת מנחם יח (תשיז א')**, רבי מנחם מנדל שניאורסון, פרשת בראשית עמ' 136. ראה **בעל שם טוב על התורה**, פרשת נצבים, אות י', המבאר גם על הצדיקים.

על נסיון העושר נאמר (דברים לב, טו) "וישמן ישורון ויבעט", ועל העוני אמרו חז"ל (עירובין דף מא עב): "תנו רבנן שלושה דברים מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו אלו הן עובדי כוכבים ורוח רעה ודקדוקי עניות", וכך היו במצרים מי שלא שמעו אל משה "מקוצר רוח ומעבודה קשה".

על **האובדים והנידחים** שבימינו כתב **רבי אברהם ישעי' קרליץ, החזון אי"ש**¹⁰: "ועלינו להחזירם בעבותות אהבה ולהעמידם בקרן אורה במה שידינו מגעת".

האמנתי כי אדבר

המצה, הנקראת בזוהר "מיכלא דמהימנותא", מאכל האמונה, ואמרו חז"ל (פסחים דף לו עא) שהיא נקראת לחם עוני- "לחם שעונין עליו דברים הרבה".

על הפסוק (תהלים קטז, י): "הָאֱמֵנִי כִּי אֲדַבֵּר", מובא בספרים¹¹ שע"י דיבורי אמונה מתחזקת האמונה בלב של המדבר, בבחינת "האדם נפעל כפי פעולתו" – "אחרי הפעולות נמשכים הלבבות".

תקוננו שנזכה **לספר** ביציאת מצרים, כמבואר בספרים מלשון **ספיר** ויהלום, ובכך יאירו אורות האמונה גם בלבבות בנינו ובני בנינו. והשפע היורד ממרום¹² יאיר בלבבות כל בני ישראל, ותתקיים גם ברחוקים הבטחת הנביא (ישעיה כז, ג): "וְכָאוּ הָאֲבָדִים בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר וְהַנְדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהַשְׁתַּחֲוּ לִידֹד בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלַם", ויבוא אליהו במהרה לקיים את ההבטחה (מלאכי ג, כג-כד): "הִנֵּה אֲנִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיא... וְהָשִׁיב לִב אֲבוֹת עַל בְּנִים וְלִב בְּנִים עַל אֲבוֹתָם".

¹⁰ **חזון איש** יו"ד סימן ב ס"ק טז: "אין דין מורידין אלא בזמן שהשגחתו יתברך גלויה, ואז היה כיעור הרשעים גדרו של עולם. אבל בזמן ההעלם שנכרתה האמונה מן דלת העם, אין במעשה ההורדה גדר הפרצה אלא תוספת הפרצה, שיהיה בעיניהם כמעשה השחתה ואלימות ח"ו. וכיון שכל עצמינו לתקן, אין הדין נוהג בשעה שאין בו תיקון, ועלינו להחזירם בעבותות אהבה ולהעמידם בקרן אורה במה שידינו מגעת".

¹¹ **אמרי יואב**, רבי יואב מאטרסדורף, מהדורת תשסא, עמ' שב, מביא מכתבי רבי משה מידנר.

¹² ראה **אור החמה** שמות (על הזוהר, דף מ עב), רבי אברהם אזולאי, דף נ עא: "הענין שהמספר ביציאת מצרים גורם לחדש אותם האורות העליונים שנתגלו מאז ביציאת מצרים והיינו סיפור הנסים לשון ספירות שממש מאיר ומספר אותם האורות".